

ŠIAULIŲ APSKRITIES POVILO VIŠINSKIO VIEŠOSIOS BIBLIOTEKOS DARBUOTOJŲ EGODOKUMENTAI: ATSIMINIMAI IŠ TREMTIES, DIENORAŠČIAI

AUDRONĖ BAŠKIENĖ

Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, Aušros al. 62, LT-76235 Šiauliai, Lietuva.
El. paštas: a.baskiene@savb.lt

Straipsnyje nagrinėjami bibliotekos rankraščių fonde saugomi darbuotojų, gimusių tremtyje ar išgyvenusių tremtį, atsiminimai bei dienoraščiai. Bibliotekininkė Nijolia Kasparavičienė buvusių politinių kalinių ir tremtinių, dirbančių bibliotekoje, atsiminimus sudėjo į kraštotyros darbą „Ilgį tremties metai“ (1991). Užrašyti dešimties darbuotojų atsiminimai, kurie papildyti nuotraukomis ir dokumentais. 1991 m. ir 1992 m. tremtiniai organizavo ekspedicijas į Kazachstaną ir Sibirą. Taip atsirado du dienoraščiai „Antroji ekspedicija į Karlagą“ (1991 rugpjūčio 9–19 d.) ir „Po Sibiro platybes“ (1992 rugpjūčio 4–22 d.). Įspūdžius dienoraščio forma užrašė bibliotekininkė, tremtinių dukra Nijolia Kasparavičienė.

Pagrindinė mintis atsiminimuose – asmeninis likimas siejamas su Lietuvos likimu. Dienoraščiuose fiksuojamos aplankytos vietos, minimi sutikti žmonės, perteikiamas jų požiūris į praeitį, nuomonė apie nepriklausomos Lietuvos ateitį. Dienoraščių autorė nesinaudojo jokia literatūra, istorine medžiaga. Tai padieniui užfiksuoti faktai ir asmeniniai išgyvenimai.
REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: atsiminimai, dienoraščiai, tremtis, kapinės, lageriai, Kazachstanas, Sibiras, tremtiniai, politiniai kaliniai.

Atminties institucijų kaupiamame rankraštiniam palikime svarbią vietą užima egodokumentai. Lietuvos bibliotekos atlieka savo misiją: telkia rankraštinis dokumentus, saugo juos ir rūpinasi jų sklaida. Jos puoselėja senas tradicijas, turi susiformavusias fondų struktūras. Biblioteka saugo ir tyrinėja ne itin gausų rankraštinį naujausių laikų palikimą.

Nuo 1989 m. vidurio apie represijas, genocidą, aukas ir jų budelius vis dažniau pradėta rašyti laikraščiuose, kalbėti mitinguose. Tai buvo akstinas ir mūsų bibliotekoje kaupti medžiagą apie skaudžius Lietuvos istorijos puslapius.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti bibliotekos rankraščių fonde saugomus darbuotojų, gimusių tremtyje ar išgyvenusių tremtį, atsiminimus bei dienoraščius. Bibliotekininkė Nijolia Kasparavičienė buvusių politinių kalinių ir tremtinių, dirbančių bibliotekoje, atsiminimus sudėjo į kraštotyros darbą „Ilgį tremties metai“ (1991). Užrašyta dešimties darbuotojų atsiminimai, kurie papildyti nuotraukomis ir dokumentais. 1991 m. ir 1992 m. tremtiniai organizavo ekspedicijas į Kazachstaną ir Sibirą. Taip atsirado du dienoraščiai: „Antroji ekspedicija į Karlagą“ (1991 rugpjūčio 9–19 d.) ir „Po Sibiro platybes“ (1992 rugpjūčio 4–22 d.). Įspūdžius dienoraščio forma užrašė bibliotekininkė, tremtinių dukra Nijolia Kasparavičienė.

Kas paskatino pradėti rinkti atsiminimus? 1990 m. birželio 14 d. Viešosios bibliotekos kraštotyros skyriuje surengta paroda „Be kaltės kalti“. Eksponuotos nuotraukos iš bibliotekoje dirbančių buvusių politinių kalinių ir tremtinių asmeninių albumų. Pasibaigus parodai kreiptasi į šiuos bendro likimo žmones ir paprašyta parašyti atsiminimus. Iš pateiktų dešimties atsiminimų dveji rašyti politinių kalinių, likusieji – gimusiųjų tremtyje). Vienų lūpomis kalba tėvų skausmas, nes į Lietuvą juos parsivežė visai mažus, kiti – sugrįžę vyresnieji – rašė ir savo prisiminimus. Įsidėmėtinas vienas atsiminimų bruožas – Tėvynės ilgesys ir savo likimo siejimas su Lietuvos likimu. Skaitant atsiminimus, svarbiausia buvo ne tremties vietoje viešpatavęs ir aprašytas enkavedistų smurtas, patyčios, vergiškas darbas, badas, ligos ar mirtis, o žmogus – jo emocijos, interesai, vertybės.

Štai Radviliškio gimnazijos 19-metė gimnazistė buvo apkaltinta po grindine veikla ir nuteista 8-eriems metams. Jos laukė sunki ir varginanti kelionė į Intos moterų lagerį. Kas merginai suteikė dvasinės stiprybės? Atsiminimų autorė rašo, kad išgyventi jai padėjo geroji Mama, Tėvynės ir artimųjų ilgesys: „Geroji mano Mama per visus tremties metus siuntė man iš Lietuvos siuntinius...“; „Spaudė širdį skausmas, jautėm didžiulę skriaudą ir begalinį Tėvynės ilgesį“; „Artimieji ir namų šiluma buvo toli... Šalia buvo klasės draugai. Jaunystė neleido liūdėti. Ilgesį, susikaupusį šir-

dy, išliedavome dainomis. Nepaprastai laukiami buvo laiškai iš Lietuvos ir brangūs, slapta perduoti Kazio Vaičiūno laiškėliai“¹.

¹ iliustracija. Inta. Jadvyga su likimo draugėmis iš Latvijos, Estijos ir Ukrainos. Nuotrauka iš asmeninio politinės kalinės Jadvygos Benevičiūtės-Vaičiūnienės albumo. Fotografas nežinomas.

Kitas politinis kalinys prisimena, kad 1951 m. (būdamas 24-erių metų) už bendradarbiavimą su partizanais buvo nuteistas 25 metams ir išstremtas į Vorkutą. Jį išdavė savi. Išdavystės fenomeną apskritai reikėtų panagrinėti atskirai. Išdavystė Lietuvoje labai plačiai išsikerojusi. Tuo net išsiskiriame iš kitų kaimynų. Juk nei Vladimiras Dekanozovas, nei Lavrentijus Berija nežinojo, kuriuos asmenis reikia kankinti. Šį darbą atliko „savi“, kalbėję lietuvių kalba, dainavę liaudies dainas... Štai kaip atsiminimuose aprašomas suėmimas: „Aš ruošiausi vedyboms. Vestuvės turėjo įvykti 1950 m. spalio 29 d., o spalio 27 d. mane suėmė Ukmergės saugumas. Suėmė 8 žmones <...>. Suėmė ir mano pusbroliį Stasį Ratautą, nes jis taip pat Stasys Ratautas. Saugumiečiai nežinojo, kuris Stasys Ratautas padėjo partizanams. Bronius Banelis parodė į mane, parodė net mano Ukmergėję pirtką muštuką.“².

¹ *Ilgji tremties keliai: buvusių politinių kalinių ir tremtinių, dirbančių P. Višinskio bibliotekoje, atsiminimai* [rankraštis]. 1991, p. 7–11. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka (toliau ŠAVB).

² Ten pat, p. 18.

Kas būdinga atsiminimams, kuriuos užrašė tie, kurie gimė tremtyje ir apie ją gali papasakoti tik iš tėvų pasakojimų? Didžioji dalis žmonių, rašiusių atsiminimus, gimė Irkutsko srityje, dvi atsiminimų autorės – Krasnojarsko krašte ir viena Vorkutoje. Jų amžius, kai grįžo į Lietuvą, buvo nuo 4 mėn. iki 10 metų. Kelios atsiminimų ištraukos:

„Savo prisiminimų neturiu. Tik „iš tėvų pasakojimų visi tų kančių vaizdai ir žmonių paveikslai išplaukia tarsi gyvi“³.

„Niekada nesijaučiau, kad esu kuo nors nuskriausta, niekas neprimindavo, kad gimiau Sibire“⁴.

„Labiausia į atmintį įstrigo dažnai mamos dainuota daina: Nuo šalčio man lūpos pabalo. / Kartoju, ar grįšiu kada./ Prisimenu laisvę brangiausią, / Kai linko nunokę rugiai...“⁵ Mama – Tėvynė – Ilgesys... Tai įstrigo vaiko atmintyje.“

Štai kaip pateikiama savos šeimos tragedija: „Ankstyvą rytą [1949 kovo 24 d.] visus pažadino beldimas į duris. Buvo liepta ruoštis kelionėn. Išvažiuo kuo buvo apsilikę. Viskas liko kaime. Ten liko ir dviejų metų dukra Angelė. Neleido jos atsivežti... Šalčiai, sunkus darbas, maisto stoka, nerimas dėl Lietuvoje likusios dukros palaužė mamos sveikatą.“⁶

Nijolia, kuri rinko atsiminimus, rašo: „Kai gavau pasą, vienus domino neįprasta vardo galūnė (taip išvertė iš rusų kalba išduoto gimimo liudijimo), kitus – gimimo vieta. O man buvo sunku suprasti, kuo aš kalta“. Žmogus jaučiasi be kaltės kaltas. Dar vienas skaudus prisiminimas: „Ir kai manęs kartą, ieškant darbo, paklausė, už ką tėvai išvežti, ar reabilituoti (tada tas žodis buvo nelabai suprantamas) nežinojau, ką atsakyti. Nesupratau, kur mano, žemdirbio anūkės, kaltė.“ Tėvynės ilgesys palietė ir vaiko sielą. Atsiminimuose rašoma: „Atvažiavę tėvų tremties draugai vis mane sibiraiška vadino, o kai uždainuodavo: Ir tas dulkėtas traukinys / Taip toli nuvažiuo. / Prisimenu, mamyte, aš / Tas pievas, kur žaliavo, savo vaikiška širdim jausdavau, kad tais žodžiais didelis ilgesys ir skausmas išsakomas...“⁷

3 Ten pat, p. 25

4 Ten pat, p. 29

5 Ten pat, p. 31

6 Ten pat, p. 33

7 Ten pat, p. 39, 41

Dar vienuose atsiminimuose minima, kad vieta, kurioje ji gimė, jos asmenybei turėjo neigiamą įtaką: „Gimimas Sibire slėgė mane, ilgus metus kamavo nevisavertiškumo jausmas, gėda buvo prisipažinti, kad ten esu gimusi.“⁸

Tremtinės Genovaitės atsiminimuose plačiai aprašoma Sibiro gamta ir klimatas: „Tundroje augo gėlės, bet, kiek atsimenu, tik geltonos spalvos burbulai ir plukės. <...> rugpjūčio viduryje prasideda rudenis, o už mėnesio prisninga. Vienais metais prisnigo net rugpjūčio mėnesį. Mėlynės su mama rinkome ant sniego... Spalio mėnesį prasideda poliarinė naktis, kuri tęsiasi iki kovo mėn. Išaušta tik vienai valandai. Žiemą labai daug sniego... Mes,

vaikai, iš sniego statydavome rūmus ir laukdavome sniego karalienės.“ Džiugius prisiminimus keičia skaudūs: pasakojama, kad prie namų buvo pasodinta avių, jos gražiai sužaliavo, tačiau grįžęs iš darbo kaimynas totoris į jas nusišluostė purvinius batus. „Verkiu, buvo labai gaila sutrypto darželio“. Iš pasakojimo matyti, kad Genovaitė buvo lyriška, jausminga asmenybė. Atsiminimuose justi įdomus požiūris į vietinius gyventojus – komius. Vaizdingai aprašomi jų rūbai. Pasakojama, kad keistą įspūdį keldavo jų elgesys, dar keistesnis atrodė mentalitetas: „Nešiodavosi prie juostos prisirišę žalias elnio kepenis ir specialų lenktą peiliuką. Užsimano valgyti, įsikiša kepenis į burną ir prie lūpos atsipjauna. Komiai labai mėgsta „ugninį vandenėlį“. Įkaušę vis priekaištaudavo, kad užkariavom jų kraštą. Niekaip negalėjo suprasti, kad atvažiavom čia ne savo noru.“⁹

2 iliustracija. Vorkuta. Genutė pirmą kartą su mama. 1959 01 20. Nuotrauka iš asmeninio Genovaitės Valiuškytės-Lukošiūnienės albumo. Fotografas nežinomas.

8 Ten pat, p. 45

9 Ten pat, p. 49, 50

Kaip minėta straipsnio pradžioje, darbe taip pat bus apžvelgiami dienoraščiai, kuriuose užrašyti dienos įvykiai iš ekspedicijų po Kazachstaną ir Sibirą. Dienoraščiuose užfiksuotos lankytos vietos, minimi sutikti žmonės, perteikiamas jų požiūris į praeitį, nuomonė apie nepriklausomos Lietuvos ateitį. Dienoraščių autorė nesinaudojo jokia literatūra, istorine medžiaga. Tai padieniui užfiksuoti faktai ir asmeniniai išgyvenimai.

DIENORAŠTIS „ANTROJI EKSPEDICIJA Į KARLAGĄ“

Pirmiausia trumpai apie dienoraščių autorę. Dienoraščio, rašyto ekspedicijos į Kazachstaną pradžioje, ji rašo: „Aš, Nijolia Kasparavičienė, tremtinių dukra, gimiau Krasnojarsko krašte. Į Lietuvą tėvai grįžo [1958 m.], kai man buvo dveji metai. Dirbu Povilo Višinskio bibliotekos kraštotyros skyriuje. Į ekspediciją vykau norėdama geriau suvokti tai, ką išgyveno mano tėvai. Sukrečiantis vaizdas. Sunku apsaityti tai, ką jauti, liesdamas buvusių lagerių sienas, matydamas išniekintus kapus. O šalia tavęs žmonės, kurių gražiausius jaunystės metus surijo lageriai... Važiavau tik pamatyti, bet ten gimė sumanymas viską aprašyti.“¹⁰

Kazachstane buvo sukurtas platus lagerių tinklas. Pokario metais stalininis režimas į Karagandos sritį nusiuntė daugybę tremtinių iš įvairių tautų, taip pat lietuvių. Šis kraštas buvo turtingas anglių, joms kasti sovietinis režimas nusprendė pasinaudoti pigia darbo jėga.

Dienos įvykiai ekspedicijoje fiksuoti dėl savęs (asmeniniais tikslais). Tai jau antra tremtinių organizuota ekspedicija į Karlagą, kuri įvyko 1991 m. rugpjūčio 9–19 d. Keliautojų grupę sudarė 20 žmonių: 6 politiniai kaliniai, 13 ieškojo artimųjų kapų, 2 domėjosi tremtimi, rinko informaciją, tarp jų dar buvo kunigas, grupės vadovas ir Nijolia – tremtinių dukra, kuri rašė dienoraštį visas 10 dienų.

Dienoraščio pradžioje autorė fiksavo pirmuosius kelionės momentus nuo Šiaulių turizmo firmos durų. Jaučiama pakili nuotaika, ryžtas atlikti didelius darbus, tačiau sovietinė netvarka ir biurokratija, kaip paašškėjo vėliau, ekspedicijos dalyvių laukė jau Maskvoje...

10 *Antroji ekspedicija į Karlagą. 1991 rugpjūčio 9–19 d. [ekspedicijos užrašai; rankraštis]. 1992, p. 5. (ŠAVB).*

Kaip rašoma toliau, pagaliau pasirodė Kazachstano žemė, Karaganda. Žmonės apėmė dvejopi jausmai ir atsiminimai. „Moterų, praleidusių čia savo jaunystę, akyse suspindo ašaros. Vyrai buvo kietesni. Tik vėliau prisipažino, kad širdys neramiai suspurdėjo, o visi kartu kalbėjo apie buranus (vasarą smėlio, o žiemą – sniego sūkurius), prisiminė, kaip jų laukdavo, nes tada į darbą niekas nevarydavo“¹¹.

Nuo pirmų kelionės dienų prie stalo buvo meldžiamasi. Dienoraščio autorė rašo, kad visiems susėdus prie bendro stalo, kunigas atsistojo ir pasakė: „Jūs kaip norit, o aš melsiuos. Visi atsistojom ir sukalbėjom maldele. Pavalgę visada padėkodavom Dievui. Kokie paprasti, bet prasmingi žodžiai. Ir visą kelionės laiką žmonės buvo vieni kitiems dėmesingi. Malda suartino žmones.“¹²

Kaip pasakojama šaltinyje, trečią kelionės dieną apsilankyta pirmame lageryje Spaske, esančiame už 37 km nuo Karagandos. Rasti išlikę barakų griuvėsiai, tačiau prieiti prie jų nebuvo galima, nes dabar ten įkurtas karinis dalinys. Aplink buvo matyti surūdijusi spygliuota viela, apraizgiusi kelių ekspedicijos dalyvių jaunystę. Skaudžiai praeičiai atminti buvo atlaužti keli gabalėliai vielos.

Toliau rašoma, kad lankytasi netoli esančiose lagerio kapinėse. Dienoraščio autorė buvo sukrėsta, kadangi tik gerai išžiūrėjus galima buvo pastebėti stepių žolė apaugusias kauburėlių eiles. Tik kai kur buvo išlikusių kryželių. Dvi seserys, kurios ieškojo tėvo kapo, suklypo prie vieno kryželio, pabėrė žemių nuo mamos kapo, padėjo gėlių, pasodino rūtų... Tebūnie tai tėvo kapas, tebūnie jam lengva Kazachstano žemė. Žvakės liepsnoje atsispindėjo širdy nešiotas ilgesys ir meilė. Visi meldėsi, paskui užtraukė giesmę „Lietuva brangi“.

Vėliau ekspedicijos dalyviai atvažiavo į Abajaus miestelį. Abajuje ir Karabase jie pastatė atminimo lentas, stabtelėjo prie kapinių. Dienoraščio autorę be galo nustebino vietinių gyventojų nesidomėjimas mirusiaisiais, palaidotais prieš metus – dvejus. Ant kapų taip pat šiureno stepių žolė, tie patys dygūs krūmeliai. Lietuvių delegacija patraukė vietinių dėmesį. „Mes meldėmės, giedojom, deginom žvakutes, klausėm eilių. Mes važiuom tūkstančius kilometrų, kad pabūtume šalia savų...“¹³

---

11 Ten pat, p. 10

12 Ten pat, p. 11

13 Ten pat, p. 16

Ekspedicijos dalyviai pamatė tokį vaizdą – griovė buvusius saugumo rūmus. Pastebėjus iš skiedrų ir kažkokios rišamosios medžiagos padarytus luitus, vieną iš ekspedicijos dalyvių užplūdo prisiminimai. Kažkada tai teko gaminti...

Ekspedicijos dalyviai sutiko lietuvį, kuris jau buvo pažįstamas iš pirmos ekspedicijos. Jis atvežė bidonėlį vandens. Šis indas, tarnavęs visą ekspedicijos laiką, vėliau pradėtas eksponuoti Lietuvos muziejuje kaip Karlago ekspedicijos eksponatas. Apsilankyta to lietuvio namuose: paaiškėjo, kad tai puikus šeimininkas, namai visko pilni. Jis su džiaugsmu pranešė, kad kitais metais grįš į Lietuvą... Prasitarė, kad jau ir namą Tauragėje nusipirko.

Džiugius įspūdžius ekspedicijoje, kaip rodo dienoraštis, keitė skausmingi. Toliau vėl aprašomos kapinės. Įsiziūrėjus į užrašus metalinėse plokštelėse, paaiškėjo, kad čia palaidoti kūdikiai. Netoliese buvo moterų lageriai...¹⁴ Atkreiptinas dėmesys į tai, kaip dienoraščio puslapiuose pakito nuotaika. Džiaugsmą pakeitė nusivylimas, skaudūs sukrėtimai...

Dienoraštyje aprašomos ir Dolinkos kapinės... Minima, kad šalia – plytiniai pastatai, kuriuos pamatę sujudo keli ekspedicijos nariai. „Nors praėjo daugiau kaip keturios dešimtys metų, čia tebestovi toks pat garo katilas, kurio garų slėgimą reguliavo Izabelė, tokie pat karučiai ir nė kiek nepakitęs plytų įvežimas į džiovinimo krosnis, mažai tepakitęs plytų pjaustymo įrankis, kuriuo dirbo Algirdas. Apžiūrėjęs sukrautas plytų krūvas, nusprendė, kad jie gamino dailesnes plytas...“¹⁵. Vėl prisiminimai, kurių laikas neištrynė...

Dienoraštyje pasakojama, kad ekspedicijos dalyviai atvyko į Ekibastūzą. Autorė mini, jog kiekvienoje ilgesnėje kelionėje kunigas skaitė Šventąjį Raštą. Čia svarbus tikėjimo momentas, kuris vienijo ir ramino visus ilgoje kelionėje. Paaiškėjo, kad mieste nebėra lagerio, vietoje jo – stadionas. Dar ir dabar kai kurie miesto valdžios atstovai mėgina įrodyti, kad Ekibastūzas – komjaunuoliškų statybų miestas, kad lageriuose gyventi buvo gera. Tiems žmonėms tiesa nereikalinga, jie nepritaria minčiai mieste pastatyti bent atminimo lentą stalinizmo aukoms atminti. Dienoraščio autorei sunku suprasti tokį abejingumą ir trumparegiškumą istorijos atžvilgiu. Kaip rašoma toliau, vėl privažiuta kapinės... Tiksliau – išniekinti kapinių

14 Ten pat, p. 18

15 Ten pat, p. 19

kauburėliai. „Kas niekino kapus, ko ieškojo, galima tik spėlioti. Duobėse – kaulai, karstų liekanos ir vienas vienintelis aplūžęs kryželis.“ Viena iš kelionės dalyvių suklupo, apkaišė kapą gėlėmis, kaulus užpylė žemėmis, uždegė žvakių, ant kapo užpylė Lietuvos žemės... Visi giedoja „Marija, Marija“, meldėsi¹⁶. Tai itin jautri dienoraščio vieta, kuri atskleidžia moteriškai jautrią dienoraščio autorės širdį.

3 iliustracija. Kazachstanas. Ekibastūzo kapinės. 1991 m. rugpjūtis. Petro Gedmino nuotrauka.

Taip pat sužinome, kad aplankyta šachta, kurioje dirbo politiniai kaliniai. Tačiau iš dienoraščio justai, kad vietinės valdžios ekspedicijos dalyviai buvo priimti nedraugiškai... Paaiškėja, kad iki šiol ten dirba keli lietuviai, o vienas iš kieme sutiktų darbininkų prasitarė, kad apie 1970 m. jis rado kalinių laiškų, kuriuos sudegino, nes tais laikais dar niekam rodyti negalėjo...

Toliau rašoma, kad atvykus į Petropavlovską, keliautojus čia pasitiko ekskursijų vadovė, kurią suglumino ekspedicijos dalyvių norai ir tikslai. Ji taip pat papasakojo, kad spaudoje buvo minimos kankinių pavardės.

Šaltinis atskleidžia, kad dar daug skaudžių istorijos faktų slepia kalėjimų sienos, seni geležiniai vartai, pro kuriuos praėjo iki šiol nežinomas žmonių

16 Ten pat, p. 21

skaičius, prie Odų fabriko apgriuvę barakai, o senojo tilto per Išimo upę jau nebėra... Atkreipiamas dėmesys, kaip svarbu išsaugoti praeitį ateičiai...

Iš dienoraščio sužinome, kad vėliau visi susitiko su grupe „MEMORIA-LAS“, kuri padeda ieškoti lagerių ir kapaviečių. Tačiau paaiškėjo, kad ir jie maža ką tepadeda... Kapinėse – vėl tie patys žemės kauburėliai, užžėlę žolė. Dienoraštyje keliamas retorinis klausimas: „Ką saugo balti beržų kamienai, kam šnarina savo žalias kasas....?“ (justi dienoraščio autorės nusivylimas).

DIENORAŠTIS „PO SIBIRO PLATYBES“ (1992 M. RUGPJŪČIO 4–22 DIENOS)

Kas paskatino po metų Nijoliją vykti į Sibirą? Dienoraščio pradžioje rašoma: „Seniai svajojau aplankyti savo gimtinę. Kiek aš save atmenu, gyvenam Kairiuose. O čia tėvai atvažiavo tik 1958 m. iš Sibiro. Mano metrikai parašyti tik rusų kalba. Vargdavau žemesnėse klasėse, kai reikėdavo pildyti kažkokias anketas ir nurodyti gimimo vietą. Ne visai lengva būdavo atsiminti: Krasnojarsko kraštas, Murmansko rajonas, Murta. O kai šešiolikos sulaukusi gavau pasą, radau įmantriai parašytą savo vardą: Nijolia. Taip jį išvertė raštingi pasininkai.¹⁷

Kaip rašo autorė, rugpjūčio 14 d. išvyko 9 žmonių grupė. Šį kartą Nijolija į kelionę pasiėmė 13-metį sūnų Paulių. Dienoraštyje rašoma, kad kelionė į Irkutską buvo ilga. O ten nuvykus išryškėjo įdomus požiūris į pabaltijiečius. Viename iš Irkutsko viešbučių administratorė su neslepiama pašaipą ir ironija pranešė, kad „mums, pabaltijiečiams, nakvynė kainuos po 1200 rub“. Dienoraščio autorė išduoda, kad teko rinktis nakvynę viešbutyje – vagone už 50 rub.¹⁸

Dienoraštyje randame įrašą apie tai, kad dalis grupės narių vyko link Baikalo. Pakeliui jie sutiko jauną moterį, kuri kalbėjo lietuviškai. Pasirodo, jos vyras lietuvis. Ji vyko pas seserį į pirtį. Pakvietė ir ekspedijios dalyvius.

Sprendžiant iš dienoraščio pasakojimų, ekspedijios dalyvius džiugino graži Sibiro gamta. Aprašoma, kaip saulė nušviesdavo vieną už kitą didingesnius ir gražesnius, medžiais apaugusius kalnus. Mėginta įsivaizduoti,

17 *Po Sibiro platybės [1992 rugpjūčio 4–22 d. ekspedijios užrašai; rankraštis]*. 1992, p. 3. (ŠAVB).

18 Ten pat, p. 11

kaip čia spalvinga rudenį. Apsilankyta seisminėje stotyje. Čia, nuostabiame gamtos prieglobstyje, toli nuo mašinų ūžesio, fabrikų dūmų gyvena ir dirba žmonės.

Dienoraščio autorė pastebi, kad ten, Sibiro platybėje kitaip žiūrima į žmogų. Ji pasakoja, kad tenykščiai žmonės vaišino, kuo turėjo, palydėjo į pirtį, atgaivino šaltomis sultimis.¹⁹

Dienoraštyje fiksuojami vieno iš ekspedicijos dalyvio išpuodžiai, kurių esmė ta, kad teko vienoje kupė būti su šnekliais, įgėrusiais vyrūkais. Jie žinojo apie Bodaibo aukso kasyklas, kuriose jaunystę praleido ir Algis. Jų manymu, mes „esame fašistai, per mažai dar mus Stalinas naikino. Ką mes be rusų veiksime, juk nemokam nei dirbti, nei vadovauti. Žodžiu, esam nemokšos, ir mūsų laukia pražūtis, atsiskyrus nuo didžiosios šalies“²⁰. Tai sukrėtė dienoraščio autorę.

Iš minėto dienoraščio sužinome, kad Biriussinske sutikta lietuvė Matilda, kuri pakvietė užėiti. Sugužėjus į jos trobą, nustebino tvarka, švara, kambariai buvo išpuošti jos kurtais rankdarbiais. Apsukri šeimininkė išvirė arbatos, pripjaustė pomidorų, agurkų, pastatė „Stikloriezo“ butelį... Dienoraščio autorė nustebo sužinojusi, kokią klaidingą nuomonę apie lietuvius formuoja televizija ir radijas: „Kad lietuviai veža rusus iš Lietuvos, šaudo. Kai ėjom į kapines, prašo žodžio „rusai“ neminėti. Geriau vadinti „skeltanagiais“, nes tuo atveju aplinkiniai nesupras, apie ką kalbama.“²¹

Toliau rašoma, kad ieškant lietuvių kapų, sustota prie japonų kapų. Pabrėžiama, kad padarytas didžiulis darbas: pažymėta kapavietė, palaikai bus sudeginti, o pelenai išvežti į Japoniją. Ant kalno – japonų atminimo kryžius. Nusivylusi dienoraščio autorė rašo, kad „tiksliai nustatyti kapinių vietą sunku. Viskas apaugę medžiais ir krūmais. Aišku, kad turėjo būti nemaži plotai. Kai gerai įsižiūri, lyg ir matosi kauburėliai. Kazachstane buvo paprasčiau. Stepėj medžių nėra ir kauburėliai matosi. Uždegėm žvakutę, maldą sukalbėjome. Labai sunku buvo prieš savo bejėgiškumą. Japonai palaukus namo veža, o mes net vietos nežinome ir įamžinti negalime.“²²

---

19 Ten pat, p. 14

20 Ten pat, p. 18

21 Ten pat, p. 19

22 Ten pat, p. 24

4 iliustracija. Sibiras. Murta. Prie svetimo vaikystės namo. Dienoraščio autorė Nijolia Kasparavičienė stovi antra iš kairės. 1992 m. rugpjūtis. Algirdo Kamantausko nuotrauka.

Rugpjūčio 16 dieną pastebime dienoraščio autorę esant apimtą euforijos – ji vyksta į savo gimtąją vietą – Murta. Justi, kad jai neramu širdyje. „Važiuome pustuščiame minkštame autobuse. Abipus kelio matėsi platus laukai ir miškai. Pravažiavom ne vieną gyvenvietę. Kur ta Didžioji Murta? Kokia ji? Pasiėmiau pasą, atverčiau savo gimimo vietos adresą ir nuėjau pasiklausti vairuotojo, ar mes ten pateksim. Nuramino, sako, kaip tik ten ir nuvažiuosit.“²³

Atvažiavę į kaimą, ekspedicijos dalyviai ieškojo gatvės. Galų gale jiems pavyko rasti tetą Lizą, kuri prisiminė Nijolios tėvus, mamos ir tėvo seseris. Deja, paaiškėjo, kad namas, kurį statė tėvas ir kuris piktų žmonių buvo padegtas, paskui vėl atstatytas, dabar jau nugriautas, mat kliudė milicijos pastatų statybai. Todėl gimtąją vietą čia priminė tik saujelė žemių, paimta iš buvusių pamatų vietos... Vėliau visi buvo pakviesti prie stalo, ten buvo vaišinami kaip giminės ar seni geri draugai.

„Nusifotografavę prie Mitrofanovų namų, išėjome į kapines. Vietoje, kur buvo laidojami lietuviai, – sutrešę ir išgriuvę kryžiai, tvorelės. Ant kryžių įskaitomos tik dvi pavardės: Gurčina ir Skirutienė. Skaudūs prisiminimai – dienoraščių autorės broliukas palaidotas Skirutienės kape. Kapas aptvarkomas, uždegamos žvakutės, sukalbama malda...“²⁴

23 Ten pat, p. 40

24 Ten pat, p. 41

Likus keturioms dienoms iki kelionės pabaigos ekspedicijos dalyvių dar laukė kelionė į Novokuznecką, kur lageriuose teko pabuvoti Ignui – vienam iš ekspedicijos dalyvių. Atvykus paaiškėjo, kad buvusio Nakazako lagerio teritorijoje įkurta pionierių stovykla. Teritorija ten aptverta tinkline viela, stovi mediniai nameliai, gipsinės pionierių skulptūros. Tylu ir nyku. Nė gyvos dvasios. Pastatų langai išdauzyti. Graži gamta. Ignas prisimena, kaip gulėdamas ant narų žiūrėdavo pro barako langą ir svajodavo, kada grįš į gimtinę.... Dienoraščio puslapiuose atsisipindi ne tik dienoraščio autorės, bet ir kitų ekspedicijos dalyvių nuotaikos.

Toliau aprašoma kelionė link Novosibirsko. Pasakojama apie traukinyje sutiktą jauną rusą. Užsimezgas pokalbiui, pastarasis papasakojo, kad važiuos į Ukrainą: ten geriau, lengvesnis pragyvenimas. Dienoraščio autorė stebisi: „O tėvynė? Meilė jai?“ – „Šito jausmo nėra. Tėvynė ten, kur daugiau moka, kur geresnis ir lengvesnis gyvenimas. Ne veltui dainuojama Šyroka strana moja rodnaja...“²⁵

IŠVADOS

Šiame straipsnyje bandyta apžvelgti egodokumentus, kuriuose paliesta gerai pažįstama skaudžios Lietuvos istorijos tema – tremtis, tačiau čia tai padaryta kiek kitu aspektu. Politinių kalinių ir tremtinių atsiminimuose pagrindiniai koncentrai yra šie: asmens likimas siejamas su Lietuvos likimu, didžiąją atsiminimų dalį sudaro tėvų pasakojimai, kai kuriuose atsiminimuose jaučiamas negatyvus požiūris į gimimo vietą.

Dienoraščiuose nefiksuojami istoriniai įvykiai. Juose aprašomi skaudžios praeities dalykai – lageriai ir kapinės, o kaip atsvara tam pateikiami nuostabūs Sibiro gamtos vaizdai. Dienoraščio autorė stebisi, kodėl vietiniai gyventojai nesuvokia ekspedicijos dalyvių noro aplankyti savo skaudžios jaunystės vietas, rasti artimųjų kapus, parsivežti artimųjų palaikus, statyti atminimo lentas ar ignoruoja jį. Tačiau vietinių gyventojų svetingumas tai atperka.

---

25 Ten pat, p. 45

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

NEPUBLIKUOTI ŠALTINIAI

1. *Antroji ekspedicija į Karlagą, 1991 rugpjūčio 9–19 d.* [ekspedicijos užrašai ; rankraštis]. Užrašė Nijolia Kasparavičienė. Šiauliai–Karlagas, 1992. 66 p. : iliustr. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka.
2. *Ilgi tremties keliai: buvusių politinių kalinių ir tremtinių, dirbančių Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje atsiminimai* [rankraštis]. 1991. 55 p. : iliustr. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka.
3. *Po Sibiro platybes* [1992 rugpjūčio 4–22 d. ekspedicijos užrašai ; rankraštis]. Užrašė Nijolia Kasparavičienė. 1992. 66 p. : iliustr. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka.

POVILAS VIŠINSKIS ŠIAULIAI COUNTY PUBLIC LIBRARY EMPLOYEES' EGO-DOCUMENTS: MEMOIRS AND DIARIES OF DEPORTATIONS

AUDRONĖ BAŠKIENĖ

SUMMARY

The article examines the memoirs and diaries written by the library employees who were born in exile and survived it. The ego-documents are kept in the library Manuscript Fund. The librarian Nijolia Kasparavičienė has assembled them into the local lore work „Long Years of Exile (1991). The collection consists of written personal memoirs of ten library employees, former political prisoners and deportees, who appended their ego-documents with photographs and documents. In 1991–1992 the former deportees organized expeditions to Kazakhstan and Siberia. In such a way two diaries titled as *The Second Expedition to Carlag* (1991, August 9–19) and „*The Siberia reaches*“ (1992, August 4–22) were formed. The impressions of the expeditions were written down in a diary form by the librarian, the deportees' daughter Nijolia Kasparavičienė. The basic idea of the memoirs suggests that one's own destiny is marked by the fate of the native country Lithuania. The diary recorded the visited places, the encountered people who had expressed their attitude about the past and the prediction about independent Lithuania's future. The author of the diaries did not use any literature or historical material. The diaries recorded only personal experiences, data and events.